

ДЕРИВАТОЛОГІЯ І ПЕРЕКЛАД

С.Н. Денисенко

Український державний лісотехнічний університет

Виникнення дериватології як вчення про похідність лінгвістичних одиниць було підготовлене історично, усім ходом розвитку мовознавства.

Формування сучасної дериватології - це своєрідне підбиття підсумків, узагальнення результатів розвитку мовознавства. Так, у Стародавньому світі є окремі ідеї, співзвучні положенням сучасної дериватології. Наприклад, стародавньоіндійський лінгвіст Паніні уклав граматику, в якій розповідається про те, як утворюються корені слів санскриту та які відбуваються чергування звуків при утворенні слів. Це була власне перша у світі дериваційна граMATика. В античні часи частково самостійно, частково спираючись на перську та арабську традиції, вчені зробили немало цікавих передбачень про те, як появилися окремі слова та їх граматичні форми. Невипадково в старогрецькій філософії сформувалася "дериваційна" лінгвістична термінологія. Пор.: рос.-укр. кальки: падеж -відмінок (від називного відмінка ніби відпадало побічне); склонение - відмінювання (відмінки відхилялися від початкового, похідного) тощо.

Проте лише у ХУП ст. появилася цілісна концепція поглядів на мову як на якийсь механізм утворення, вироблення одиниць спілкування - у першу чергу слова і речення. Це була так звана універсальна (філософська, раціонально-логічна) граMATика. Її автори говорили про те, як людина, висловлюючи свою думку, будує речення, об'єднує окремі найпростіші "думки" в складні мовні єдності - речення. Так, речення "Невидимий Бог сотворив видимий світ" поєднує в собі три думки - речення: Бог невидимий - Бог сотворив світ - Бог видимий.

Ідея сполучення елементарних одиниць в складні, яка покладена в основу сучасної деривації, історично виходить на універсальну граматику XVII-XVIII ст. Ті самі корені має ще одна фундаментальна ідея - ідея компресії, стиснення або, як почали називати в XIX ст. лінгвісти-психологи, згущення думки.

Дериватологія - це наука, предметом якої є деривація. Терміном "деривація" позначають два різних, хоч і пов'язаних між собою явища. В одних працях під деривацією розуміють відношення похідності між якими-небудь одиницями мови, в інших - сам процес утворення похідних одиниць. В основу такого розмежування покладено, очевидно, розмежування ширших понять - статичні і динамічні мови. У мові, як діалектичній єдності, основним напрямком є динаміка, а не статика. А тому термін деривація ми вживаємо в процесуальному смислі: деривація є утворення похідних одиниць.

Дериватологія як наука орієнтована на текст. Кожна мовна одиниця виникає в процесі текстотворення. Хоч текстотворення і не зводиться до деривації, вона становить його важливу частину. Текстотворення, у свою чергу, є найважливішою частиною мовленнєвої діяльності, бо найближча його мета - утворення тексту. Мовленнєва діяльність вміщує в себе текстотворення, а текстотворення - деривацію. Текстотворення не може обійтися без деривації, тому що кожний текст, навіть найшаблонніший, містить у собі мовні одиниці - слова, словосполучення або речення, "винайдені" мовцем на даний випадок. А мовленнєва діяльність втрачає увесь сенс, якщо вона не завершується утворенням тексту, а тому щоб описати деривацію, необхідно розглянути текстотворення.

Існує декілька видів деривації: синтаксична, коли кінцевий продукт її відрізняється від початкової одиниці лише формально, а не семантичне, лексична деривація, коли мова йде про зміну слова. Слово суттєво відрізняється від речення в системі мовних механізмів. Якщо речення утворюється кожного разу заново, то слово в основному відтворюється у мовленнєвій діяльності, хоч і кожного разу використовується як готова одиниця, яка зберігається в пам'яті. При семантичній деривації відбувається перетворення уже готового денотативного змісту висловлювання. Перетворення полягає у семантичній інтерпретації денотата, в особливому способі його мовного подання в поверхневій структурі речення, де він одержує вторинне вираження.

Дериваційна теорія є досить загальною лінгвістичною теорією, що дозволяє говорити про різноманітні галузі її застосування. До них належить, у першу чергу, природна мова, взята в синхронно функціональному або історичному вимірі (власне лінгвістична галузь), також штучні мови, утворені для спеціального спілкування (семіотичною).

У кожній конкретній мові закони дериватології реалізуються по-своєму. Порівняння мов в дериваційному аспекті збагачує дериватологію, дозволяє провести більш чітку межу між універсальними і ідеосинкретичними компонентами мовної деривації. Типологічні дослідження дериваційних процесів є важливою частиною загальної дериватології. У цьому зв'язку необхідно підкреслити значення вивчення перекладу з однієї мови на іншу. Як вторинне породження тексту переклад є багатим матеріалом для дериваційних досліджень. Яскравим прикладом взаємозв'язку та взаємовпливу деривації і перекладу може бути фразеологічна деривація і переклад.

На основі існуючої у мові фразеології розгляд перекладу фразеологізмів дозволяє уточнити і доповнити механізм деривації та взаємовідношення між похідним і висхідним фразеологізмами.

Переклад як особливий вид мовленнєвої комунікації, при якому комуніканти користуються різними мовними системами, дозволяє впевнитися в достовірності етимологічного походження фразеологізму, глибше проникнути в його структурно-семантичні особливості як комплексних знаків вторинної номінації та порівняти одержані дані в межах лексико-фразеологічної системи мови - джерела і мови-рецептора. Це не лише сприятиме оглядові корпусу фразеології, а й матиме безпосередньо практичний вихід у сферу оволодіння тією чи іншою мовою.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Денисенко С.Н. Фразеобразование в немецком языке (фразеологическая деривация как системный фактор фразообразования). - Львов, 1986. -196с.
2. Денисенко С.Н. Проблеми фразеологічної деривації з погляду перекладу//Мовознавство. - 1989.- №3.- С.36-42.
3. Денисенко С.Н. Особливості перекладу стійких словесних комплексів у процесі фразеологічної деривації//Методологічні проблеми перекладу на сучасному етапі.- Суми, 1999. - С. 16-19.
4. Зорівчак Р.П. Фразеологічна одиниця як перекладознавча категорія. –Львів,1983.-180 с.
5. Кубрякова Е.С., Панкрац В.Г. Типы деривационных процессов//Теоретические проблемы деривации. - Пермь, 1980.
6. Курилович Е. Деривация лексическая й деривация синтетическая//Очерки по лингвистике. -М., 1959.
7. Мурзин Л.Н. Основы дериватологии. -Пермь, 1984. -55 с.
8. Швачко С.О. Підготовка перекладача на сучасному етапі//Збірник наукових праць Сумського державного університету. - Суми, 1999. - С. 179-182.
9. Швачко С.О. Переклад як навчальна дисципліна//Вісник Сумського державного університету. - Суми, 2001. - С. 190-194.

Надійшла до редколегії 25 лютого 2003р